

Üretken Sermayenin Uluslararasılaşması ve Afrika'da Rekabet

Baran ATAŞ, TASAM Stajyeri

ÜRETKEN SERMAYENİN ULUSLARARASI LAŞMASI VE ULUSLARARASI YENİDEN YAPILANMA SURECİNDE BATI-AFRIKA: EKONOMİK YAPI VE EKONOMİK GELİŞME (1960-1985)-1

Fuat Ercan, 1996

ÜRETKEN SERMAYENİN ULUSLARARASI LAŞMASI VE ULUSLARARASI YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE BATI-AFRIKA: EKONOMİK YAPI VE EKONOMİK GELİŞME (1960-1995)-II

Fuat Ercan, 1998

AFRİKA DA KÜRESEL REKABET VE TÜRKİYE

Serhat Orakçı, 2011

MAKALELERİN ANALİZLERİ

Günümüzde bir ülke veya bölgenin ekonomik yapısı hakkında ve özellikle uluslararası iş bölümünde yerini belirleme bir bütün olarak dünya ekonomisinin genel işleyişine ve bu işleyişin sonucu ortaya çıkan fonksiyonlar ve eğilimleri anlamak/açıklamağı gerektiriyor. Dünya ekonomisi gibi soyut ve oldukça genel bir kavram dolayımında çalışmak beraberinde bir dizi ara kavramı gerekli kılıyor, bunlardan biri ve en önemlisi hiç kuşkusuz kapitalizmin bir ekonomik ilişkiler sistemi olarak üzerinde yükseldiğı sermaye-birikim kavramıdır. Sermaye birikiminin tarihsel süreç içinde gelişme dinamikleri ve bu gelişme dinamiklerinin temel öznelere olan ekonomik ajanları (insanlar, sınıflar ve daha kendine özgü bir birliktelik olan ulus ekonomiler) üzerindeki etkileri dikkate almak gerekiyor.

Sermaye kavramı canlı bir süreç olarak kapitalist ilişkilerin dile geliş biçimidir ve bu ilişkiler sermayenin farklı sınıf ve kesimleri ve bu kesimler arası oldukça karmaşık ve dinamik sosyal ilinti biçimlerini dile getirir. Bu anlamda sermayenin uluslararasılaşmasının özü, değer yaratma sürecinin tarihsel ve mekansal olarak genişleyen yeniden üretiminin doğal sonucudur.

Uluslararasılaşma süreci ve uluslararası ekonomik ilişkiler için teorik çerçevenin sermayenin toplam sosyal döngüsünü oluşturan para-sermaye, üretken-sermaye ve ticari-sermayenin uluslararasılaşma süreci üzerinde durmak gerekiyor. Para-sermaye, üretken sermaye ve ticari sermaye, sermaye-değerin üretim ve dolaşım aşamalarında büründüğü biçimlerdir ve bu biçimler sermayenin genişleyen yeniden üretim sürecinde, hem mekansal olarak hem de

içerik olarak genişlemek zorunda. Bu anlamda sermayenin uluslararasılaşması “sermayenin çelişkili genişleyen yeniden üretim sürecinin çok önemli bir anı ve özünde sermayeye içsel olan” bir süreçtir.

Sermayenin genişleyen yeniden üretiminde uluslararasılaşmanın gerçekleştiği ilk aşama ticari sermayenin uluslararasılaşmasıdır. Ticari sermayenin uluslararasılaşmasının iki önemli eksenı var; ilki üretilen metaların pazarda paraya dönüştürülmesi daha çok rekabetçi kapitalizm denen aşamada belirginleşen ticari sermayenin uluslararasılaşması, özünde kapitalist üretimin özünde bulunan aşırı üretim eğiliminin sonucunda ülke içi pazarın doyması sonucu üretilen malların yurt dışında satılması zorunluluğundan kaynaklanmakta. İkinci olarakta kapitalist üretim teknikleri ile üretim hacminde gözlemlenen muazzam artış beraberinde uluslararası ticaretin ve dolayısıyla ticari sermayenin önemini ve gücünü artırmıştır. Dünya para sistemi ve ülkelerin birbirleri ile daha çok ticaret dolayımında ilişkiye girdikleri bu dönemde ticaretin sağlıklı devamlılığı için bir yandan ticaret için serbesite savunulurken diğer yandan metaların ülkeler arasında karşılıklı alınıp satılması için kullanılan paranın hem ödeme aracı hem de ortak ölçü olma özelliklerinin savunulması ve bunun altın-para sistemi ile gerçekleşmesi bu anlamda birbiri ile ilişkili olgulardır.

Sermayenin yeniden ve genişleyen üretiminin ticari-sermayenin yarattığı uygun birikim koşullarının sonucu ortaya çıkan sermaye fazlası ile birlikte uluslararasılaşma yeni bir aşamaya ulaşmıştır, para-sermayesinin uluslararasılaşması. Para-sermayesinin uluslararasılaşmasında temel etken, erken endüstrileşen ülkelerde sermaye fazlasının artan miktarı beraberinde, bu sermayeye sahip olanları dünya ölçeğinde yeni karlılık koşullarını aramaya yönelmesi olmuştur.

Sermayenin uluslararasılaşmasında bir diğer aşama üretken-sermaye döngüsünün uluslararasılaşmasıdır, özellikle 1960'larda başlayan ve 1970'lerle birlikte gerek üretimin yer değiştirme süreci, gerekse üretimin gelişen teknoloji sayesinde parçalara ayrılabilirliğinin yanı sıra ulaşım maliyetlerinin ucuzlaması beraberinde üretim faaliyetini ve dolayısıyla üretken sermayenin hızla uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Üretimin artan uluslararasılaşması ile birlikte, üretim için gerekli işgücü ve üretim araçlarının temin edilmeside uluslararasılaşmıştır.

Günümüzde uluslararası sermayeyi ya da kapitalist emperyalizmi tanımlayan ikili ilişki (dyadic) olmaktan çok üçlü (triadic) ilişki tanımlamakta ve bu anlamda Büyük hacimli firmalar sermayenin bu üç ayrı döngüsünde ayrı ayrı uzmanlaşmaya gittiği yani, firmalar üretim sürecini sürdürürken (üretken sermaye), bankalar yatırım için para sağlamakta ve ticaret şirketleri ise üretilen malların pazarlamasını yapmakta.” Sermayenin üç farklı görünümünü kendi içinde toplayan büyük kapitalist firmalar, doğal olarak hareket alanlarını hızla genişletme eğilimi içine girdiği için, süreç bir bütün olarak tam dünya ölçeğinde gerçekleşmeye başlamıştır ve süreç içinde üçlü döngüyü içinde toplayan firmalar karlılık oranlarını artırırken, bu üç döngüyü etkin bir şekilde içselleştiremeyen birimler kapitalist rekabet sürecinde artan oranda elenmeye başlamışlardır. Dünya kapitalizmini tanımlayan ve gittikçe finansal dünyanın artan önemi bu üçlü birliğin artan merkezileşmesi ve yoğunlaşması ile yakından ilişkilidir.

Geriye doğru baktığımızda 1960'ların ortasında çok önemli bir gösterge (merkez kapitalist ülkeler açısından) Batı-Avrupa, Japonya ve ABD'de ihracatta bir azalma ve ithallatta bir artışın varlığı gözlemlenmekte. Merkez kapitalist ülkeler açısından gözlemlenen bir diğer önemli 136 gelişme bu ülkelerde üretimin yapısında gözlemlenen değişimlerdir. Özellikle sanayi üretiminde 1950-70 arasına göre önemli orandaki düşüşler ile artan işsizlik ve enflasyon 1970 sonrası gelişmelerin en önemli göstergeleri olmuştur. Sanayi üretiminde gözlemlenen ve bütün merkez kapitalist ülkeleri içeren azalma beraberinde ülkelerin GSMH'sinin düşmesine neden olurken, bu değişkenleri işsizlik ve artan enflasyon izlemekte. Merkez kapitalist ülkelerde gözlemlenen yukarıdaki değişimlerin en önemli nedeni hiç kuşkusuz üretken sermayenin uluslararasılaşması ve sermaye birikimi için uygun sosyal-ekonomik şartlar sağlayan ekonomilere/uluslara kaymasıdır.

Üretken sermayenin uluslararasılaşmasında en önemli değişkenlerden biride teknolojik gelişmenin artan hızı bir yandan üretim sürecini farklı aşamalara ayırıp farklı yerlerde üretilmesini mümkün kılarken, diğer yandan farklı aşamalara ayrılabilen üretimin kendisi ise geliştirilen teknolojiler sayesinde daha az uzman emekle üretilebilir kılınmıştır. Üretimin farklı aşamalara ayrılabilme özelliği ile birlikte üretimin çok daha yoğun uzmanlık istediği alan yani tasarım ve teknolojik yenilikler kısmı daha çok mekansal açıdan merkez ülkelerde gerçekleşirken, üretim için sadece insan emeğine ihtiyaç duyulan herhangi bir özel beceri istemeyen kesimler daha çok ucuz-emek ve diğer yatırım kolaylıklarını sağlayan ülkelerde gerçekleşirken, üretim için gerekli ara parçaların bir kısımda teknolojik açıdan belirli bir aşamaya gelmiş ülkelere kaydırılmıştır.

Çevre ülkelerini tanımlayan ithal ikamesine dayanan kalkınma politikaları, 1970'lerle birlikte bir yandan tamamen ülke içi dinamiklere bağlı olarak bir dizi çelişki ve bunalımın artık iyice belirginleşmesine neden olurken, diğer yandan sermayenin yeni esnek birikim tarzına cevap vermediği oranda bu ülke ekonomileri artan oranda krize girmişlerdir. M.Landsberg'in özetlediği gibi ithal ikamesine dayanan kalkınma 1970'li yıllarla birlikte, 1-Kitlelerin artan yoksullaşması, 2-Sınırlı sanayileşme, 3-Buyurgan bölgesel eşitsizlikler, 4-Ekonomiyi sürdürmeyecek ölçekte dış borçlanma" ile sonuçlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda Dünya Bankası başkanı A.W.Clausen'in bilinen açıklaması ile "İkili Kuzey-Güney dünya modeli uzun süreden beri yararlı değil ve aşırı bir basitleştirme olarak yaşanan gerçekliği anlamayı zorlaştırdığını" ve yeni durumu "çok kutuplu bir ekonomisi olarak algılamamın" daha anlamlı olduğunu belirtmiştir. Çok kutuplu dünya ekonomisi ya da bizim terminolojimizle dünya kapitalizmi spekülâtif mantığı dolayımında bir dizi eşitsizliği beraberinde getirmiş ve ekonomik yeniden yapılanma bu anlamda ülkeler arasında ve daha da önemlisi ülke içi sınıfsal yapılarda farklı etkilere neden olmuştur. Bu anlamda ülke ekonomileri açısından dünya kapitalizminin olumsuz etkilerinden en çok etkilenen ülkelerden biri Batı-Afrika olmuştur.

Kapitalizmin dünya ölçeğinde gelişme eğilimlerinin başlangıcından itibaren Afrika'nın uluslararası iş bölümü/hiyerarşisi içindeki konumu Helleiner'in anlamlı bir şekilde vurguladığı gibi "çevrenin çevresinde yer alma" şeklinde olmuştur. Tarihsel olarak Afrika'nın çevreleşme sürecini Samir Amin dönemlere ayırarak ele alır. Pre-merkantilist dönem bu dönemlerden

ilkini oluşturmakta. Bu dönemde Eski Dünyanın bütünü için Yukarı Senegal ve Ashenti temel altın kaynağı arz merkezi oluyor.” Gelişmekte olan Avrupa merkantilizmi ile birlikte Fernand Braduel'in vurguladığı gibi bu değişimi Arap ve Batı-Afrika bölgesinin düşüşü ile bu toplumların gerçekliği ticaret üzerine kuruluyor.

Merkantilist dönem ikinci dönemdir. Merkantilist dönem XVII.yy'dan 1800 e dek uzanır. Bu döneme kle ticareti damgasını vurmuştur”. Kle ticareti ile birlikte bu dönemde iki belirleyici unsur görülüyor: 1) feodal ilişkilerin çöküşü sonucu parçalanma, 2) parasal zenginliğe dayanan bir anlayışın ortaya çıkması.

Bu dönemde Batı Avrupa'nın yeni evre ülkesi olan Amerika için gerekli olan emek ihtiyaı, Afrika'dan sağlanıyordu. Özellikle Batı-Afrika'da önemli miktarlara varan bir köle ticareti başlamıştır. Yaratılan eşitsiz mekansal organizasyon, Frank, ticaret geni olarak adlandırılmıştır. Asya, Afrika ve Amerika'yı içine alan bu üçgen genişleyen Avrupa merkezli sermayeye, hammadde, emek ve pazar olanakları sağlıyordu. İlişkinin rgtlenmesi oldukça rasyonel (Batı- Avrupa sermayesi için) Batı görece gelişmiş olan Asya'dan belirli malları alarak bu malları Afrika ve Amerika'ya ihraç ediyor (re-exportation). Asya malları ile yüklü gemiler Afrika'ya uğrayarak, bu malları siyah ve kleleştirecek insanlar karşılığında değiştiriyor ve insanlar da aynı gemilerle Amerika'ya götürülüyor ve burada büyük plantasyon sahiplerine satılıyorlardı. Ticaretten elde edilen krlar İngiltere'de sermaye birikiminin temel kaynağı oluyordu ki, bu aynı zamanda İngiltere'de gerçekleşen Endüstri Devrimi'nin finansını sağlamıştı.”

nc dönem, kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşme dönemidir. Bu dönemi tanımlayan başlıca unsur, merkez ülkelerle hammadde ve tarımsal üretime dayanan bir ticaret, eşitsiz değişim sürecinin başlamasıdır. Bu aşama, ticari sermaye döngüsünün uluslararasılaşması dönemine tekabül ediyor. Bunun iki farklı düzeyde iki önemli etkisi olduğunu belirtmek gerekir, bu bir yandan erken endüstrileşen toplumların toplam sermaye döngüsü içinde ticari sermayenin ulusal sınırları aşarak uluslararasılaştığını gösterirken, diğer yandan ilişkiye girilen ülkelerde de ticari sermayenin ulusal düzeyde etkin olmaya başlaması ve bu anlamda yeni ara sınıfların (komprador) oluşması anlamına geliyor.

Dördüncü aşama, bütünleşme sürecinde uluslararası sermayenin tekelci aşamasında büyük ve organize bir g olarak ucuz işgücü ve doğal kaynakların sömürüsüne dayanan ilişkiler gelişiyor. İthal ikamesine dayanan kalkınma politikalarının özünde, azgelişmiş olan ülkelerde kapitalist ilişkilerin gelişmesi için gerekli altyapı donanımının hazırlanması anlamında bir içeriği vardır. İthal ikamesi kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak var olabilmesi daha da önemlisi kapitalist ilişkiler için gerekli bir pazarın oluşturulması yönünde politikaları içerir. Pazarın gelişmesi ise bir dizi hukuksal değişiklikler üretim ve pazar için bir dizi alt yapı yatırımları (ulaşım, haberleşme, demir-elik fabrikaları vb.) ve bunların hızla gerçekleşmesi için planlı bir şekilde uygulamaya sokulması, ithal ikamesine dayanan kalkınma politikalarının temel değişkenleri olmuştur. Savaş sonrası bir dizi Afrika ülkesinde ithal ikamesine dayanan uygulamalar başlamış ve bu aşamada daha çok fason üretime dayanan bir gelişme gerçekleşmiştir. Bu gelişme daha ayakları üzerinde yükselmeden 1960'ların ortasında bir dizi

bunalımla karşılaşmaya başlamıştır. Özellikle iç pazarın yetersizliği ve gelişme için gerekli girdi mallarına bağımlılık, her geçen gün bu ülkeleri daha da bağımlı hale getirmiştir.

İthal ikamesine dayanan kalkınma politikalarının 1970 lerden itibaren tüm azgelişmiş ülkeler açısından bir dizi bunalıma girmesi beraberinde bu ülkeler için yeni olasılıkları gündeme getirmiştir bu olasılıklar genel hatlarıyla iki başlık altında toplayabiliriz: 1) ihracata dayalı gelişme politikaları ya da, 2) uluslararası sistemden belirli ölçüde dışlanma, ekonomik marjinalizasyon.

İlk olasılık üretken sermayenin uluslararasılaşma aşaması sürecine çevreden gösterilen uyumlu ve sistemin bütünsel mantığı açısından başarılı olmanın ölçütü olarak kabul ediliyor. Bu aşamada bir dizi ülke yerel (ya da moda deyimle local) olanakları harekete geçirerek uluslararası üretken sermaye döngüsüne bir yerinden eklemlenebiliyorlar. Gelişmekte Olan Ülkeler olarak adlandırılan bu ekonomiler, aslında dünya ölçeğinde ancak bir elin parmakları kadar bile değildirler.

Afrika'da 1980'li yıllarla birlikte gözlemlenen ekonomik ve toplumsal açıdan olumsuz eğilimler aynı zamanda bu kıtanın yoğun olarak stabilizasyon ve yapısal uyum politikalarının yaşama geçirildiği yıllar olmuştur. İhracata yönelik sanayileşme yönünde önemli atılımlar gösteren Fildişi Sahilleri'de dahil kıta 1980'lerden itibaren yoğun bir şekilde yapısal uyum politikalarını uygulamaya yönelmiştir. Yapısal uyum programlarının kaçınılmaz olduğu bu kıtada, kaçınılmazlığın nedeni ise bu ülkelerin artan borç bağımlılığı ile birlikte içine girdikleri krizdir. OECD'ye ait bir çalışmada yapısal uyum paketini kabul etmek ya da etmemek arasındaki ilişki ilginç bir mantık dolayımında ele alınmıştır. Yapısal uyumun yokluğu hükümetin kamu bütçesi, para ve döviz politikalarındaki küçük ölçekteki sınırlamayı bile kabul etmeme anlamına gelirken, yapısal uyum politikalarının anlamı ise yapısal uyumun uygulanmadığı koşullarda gerçekleşmeyen etkinlik ve eşitlik anlamına geldiği belirtilmiş. Yapısal uyum programlarının tek tek uygulamaya sokulması ile birlikte kıta da "korkunç ikiz" olarak tanımlanan DB ve IMF'nin etkisi son 25 yıl içinde en üst noktaya varmıştır. Neo-liberal yönelimli yapısal uyum programlarının Afrika için ilk elden formülasyonu 1980 yılında DB'nın Elliot Berg'e hazırlattığı plan olmuştur. S.Amin'in değişimi ile bu plan sermayenin dünya ölçeğinde maksimum etkinliğini" sağlayacak bir içeriğe sahipti. Bu içerik ise yine yazarın vurguladığı gibi yetkililerce kısa sürede kabul gören resmi anlayışı yansıtan bir politikaya dönüşmüştür.

Yapısal uyum programını tanımlayan temel değişkenleri üç başlık altında toplayabiliriz; (1)- Ticari reform (ithalat ve ihracata ilişkin kısıtların kaldırılması), (2)-Yabancı direkt ve portfolyo yatırımlara ilişkin kısıtların kaldırılması (bürokratik engellerin en aza indirilmesi, yabancıların mülkiyet haklarının garantiye alınması vs.) (3)-Ülke içi liberalizasyon (kamusal harcamaların kısıtlanması, girişimci yönelimli bir eğilim, piyasaya ilişkin düzenlemelerin kaldırılması, faiz oranlarının serbest bırakılması vs.).

Afrika kıtası uygulanan yapısal uyum politikalarının sonucunda günlük yaşam ekonominin belirleyiciliğine girmiş ve artık kalkınma bir yana yaşamın sürdürülebilirliği temel amaç haline gelmiştir. K.Watkinson'un vurguladığı gibi marjinalleşen Afrika "üçüncü dünyanın içinde

üçüncü dünya” konumuna düşmüştür. İnsanların aşırı yoksullaşması, açlık ve işsizlik yaşamın normal bir uzantısı olmuştur. Kıtada çocuk ölüm oranında da büyük artış olmuştur. Diğer yandan sağlık hizmetlerinden yararlananların bu hizmete karşılık ödeme yapma zorunluluğu getirilmesi sağlık problemini çok daha içinden çıkılmaz hale sokmuştur (örnek olarak Ghana, Nigeri, Nijerya, Zaire vs.). Özellikle kamu harcamalarının önemli ölçüde kısıtlanması ya da en azından sosyal refah devletini tanımlayan harcamalara getirilen kısıtlamalar, sağlık ve eğitim gibi alanlara yeteri kadar kaynak aktarılamamasını gündeme getirmiştir. Kıtada yaşayanların yarısına yakını, 220 milyon insan açlık sınırında bir yoksulluk yaşamakta. Yoksulluk ve açlık kıtada salgın hastalıkların artmasına yol açmış, kolera, malarya gibi salgın hastalıklar büyük miktarlara varmıştır. Küreselleşme ideolojilerinin hemen hemen hiç yer vermedikleri bu olgular, kalkınma iktisadının boşa çıkan umutlarından sonra, yapısal uyum programlarının dışa yönelik sanayileşme politikaların yaydığı umudun da boşa çıktığını göstermekte. Sağlık açısından gözlemlenen olumsuz eğilim eğitimde gözlemleniyor. Bir yandan eğitim için kamu harcamalarından yapılan kısıtlamalar, diğer yandan eğitime ilkokula varana kadar eğitim harçlarının konması (örnek olarak Zambia, Mali, Togo vs.), ve daha da önemlisi ekonomik güçlük içinde olan ailelerin çocuklarını küçük yaşlarda kazanç getirici işlere vermeleri eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir.

Tarihsel olarak yapısal bir dizi olumsuzluğu içinde taşıyan Afrika ülkelerinde 1980 lerle birlikte başlayan yapısal uyum programlarının olumsuz etkilerinden bir diğeri, ise kırsal alanlarda yaşanan yoğun yoksullaşmaya bağlı olarak kentlere göçün hızlanması ve kentleşmenin çok daha problemlili bir biçim almasına neden olmuştur. Kırsal alanlardan kentlere göçün hızlanması diğer yandan neo-liberal programların temel değişkeni olan ücretleri yeniden kontrol altına alma yönündeki politikalarla birleşince, kentsel alanlarda muazzam boyutlara varan enformel iş ve enformel istihdam olgusu belirleyici bir değişken olmuştur.

Eğitim, sağlık, çalışanlar üzerindeki olumsuz özelliklerin ötesinde, yapısal uyum programları doğal çevrenin hızla yok edilmesine yol açmıştır. Altvater'in anlamlı çalışmasında vurguladığı gibi IMF ve DB'nında etkin politikaları dolayında dış borçların ödenmesi için doğal kaynaklar hızla tüketilmeye başlanmıştır. Fakat yaşam ortamının esas zarar görmesinin temelinde çok uluslu şirketlerin uluslararası üretim faaliyetlerini özellikle kirli endüstrilerini piyasa özgürlüğünün varlığında bu ülkelere aktarması yatmakta. Özellikle yoksullaşma ile birlikte gelen düşük ücretler emek ve hammadde olarak doğanın hızla ve hoyratça tüketilmesine neden olmuştur.

Yapısal uyum programının olumsuz etkilerini en çok yüklenen bir diğer kesimde kadınlar olmuştur. F.Stewart, kadının üretici olarak, evi organize edici olarak, anne olarak ve iş sahibi kadın olarak yapısal uyum programlarından en fazla etkilenen kesim olduğunu belirtir. Hane halkının gelirinde gerçekleşen düşüşler kamu hizmetlerinden yararlanan öder ilkesinin liberalizmle gündeme gelmesi ile birlikte kadınlar artan oranda üretim sürecine katılmakta. Üretim sürecine katılan kadınların evde yeniden üretim işlevlerini de üstlenmesi ile birlikte yükü daha da artar.

Yapısal reformlar uygulanmaya çalışırken kıtada başka bir gelişme daha vardı: Soğuk Savaş. Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Amerika ve Sovyetler Birliği yaptıkları mali, askeri ve kalkınma

yardımlarıyla Afrika da nüfuz alanları oluşturdular. Süper iki güç arasında yaşanan rekabet ve kutuplaşma Afrika coğrafyasında da kendini gösterdi. Amerika müttefiki Afrika ülkeleri ile Sovyet müttefiki Afrika ülkeleri arasında izolasyon yaşandı. Soğuk Savaş'ın mimarı ABD ve Sovyetler Birliği nin Afrika yı şekillendirdiği bu dönemde de Afrika ekonomileri endüstriyel dönüşümü gerçekleştiremedi. 1990 lar başladığında ise artık çift kutuplu dünya sona ermiş ve Afrika ülkelerine yapılan kalkınma yardımları stratejik önemini yitirdiğinden kesilmiştir. Ancak 90 lı yılların sonunda dünya ekonomisinin yönü Uzak Doğu ya (özellikle Çin e) kaymaya başlarken Çin de Afrika da etki alanını genişletmeye başlamıştır. Çin in Afrika ile ticareti 2008 yılında 100 milyar doları aşmıştır. 2009 yılında Çin, Amerika yı geride bırakarak Afrika nın en büyük ticaret partneri ünvanını elde etmiştir. Afrika nın gelişmekte olan ülkeler ile ticaret hacmi bir önceki on yıla oranla %23 den %39 a yükselmiştir. Afrika Kalkınma Bankası verilerine göre Afrika nın gelişmekte olan ülkeler arasında en büyük beş partneri %38,5 ile Çin, %14,1 ile Hindistan, %7,2 ile Kore, %7,1 ile Brezilya ve %6,5 ile Türkiye dir.

2001–2010 döneminde dünyada en hızlı büyüyen on ekonomiden altısı Afrika kıtasından çıkmıştır. Farklı ülkelerde ortaya çıkan petrol gibi doğal kaynaklar kıta içinde büyümeyi tetiklerken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Afrika ya yapılan doğrudan yatırımlar da artmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD, AB ve Çin in Afrika daki doğal kaynak rekabeti yanında Türkiye, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler de bu sürece dahil olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında Afrika ülkelerinin özellikle Sahra-altı ülkelerin ekonomik büyümeleri daha olumlu gelişmiştir. 2007 ve 2009 da yaşanan küresel krizler Afrika yı olumsuz etkilese de kıtanın büyüme rakamları dünya ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir.

Bugün Afrika bir tarafta iç savaş (Sudan-Somali gibi), açlık, yoksulluk ve AIDS gibi kronikleşmiş sorunlarla yüzleşirken diğer tarafta iş, yatırım olanakları ve zengin potansiyeli ile anılmaktadır. Afrika daki yoksulluk, yolsuzluk, düşük okullaşma, yetersiz altyapı ve iç savaşlar nedeniyle 4. Dünya yı temsil ettiği savunan kötümser görüşlerin yanında Afrika nın küreselleşme sürecinden olumlu etkilenip ekonomik açıdan ilerleme kaydettiğini savunan görüşler vardır. Örneğin Sahra-altı Afrika nın ekonomik verilerini yorumlayan IMF Afrika nın hızla "umutsuz kıta" imajından sıyrılıp "umut vadeden" kıtaya dönüştüğü görüşündedir. Benzer şekilde Dünya Bankası da 2007 ve 2009 ekonomik krizlerine rağmen kıtanın hızla globalleştiği ve küresel ekonomik sisteme entegre olduğu görüşündedir.

Afrika, Türkiye nin yakın coğrafyasında yer alması ve Osmanlı İmparatorluğu ndan kalan tarihi bağları gereği görmezden gelemeyeceği bir coğrafyadır. 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı ortaya koyan Türkiye kıta ülkeleri ile hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacındadır. Ancak Afrika daki küresel rekabet büyük güçler arasında kızışırken Türkiye nin doğru adımlar atması gerekmektedir.

2011 Global Economic Prospects raporuna göre uygulanan makro ekonomik politikalar ve borç yönetimi sayesinde son yıllarda Afrika nın çoğu ülkesinde yatırım atmosferi olumlu yönde gelişmektedir. Sahra-altı Afrika da küresel kriz sonrası 2009 da bir önceki yıla göre %12,3 azalan doğrudan dış yatırım miktarı 2010 yılında %6 iyileşme göstererek 32 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılında 12 milyar dolar dış yatırım alan Afrika 2007 yılında 77.1 ve 2009 yılında 71.8 milyar dolar yabancı sermaye çekmiştir. Afrika ya yapılan doğrudan dış yatırımlar

büyük oranda Güney Afrika, Fas, Nijerya, Angola ve Cezayir gibi ülkelere akmaktadır. Ayrıca bu yatırımlar büyük oranda madencilik sektörüne bağlı gelişmektedir.

Afrika kıtasının potansiyelini fark eden Türkiye de son yıllarda Afrika Açılımı başlatan ülkelerdendir. 1998 yılında başlayan bu süreç Türkiye nin 2005 yılını “Afrika Yılı” ilan etmesi ile daha da ivme kazanmıştır. Başbakan Tayyip Erdoğan’ın ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün ve bazı bakanların üst düzey temas ve gezileri de Türkiye nin kıta ile olan ilişkilerini geliştirmesinde büyük rol oynamıştır. Son yıllarda ortaya çıkan tabloda Afrika nın Türk dış politikasında ve dış ticaretinde öneminin eskiye nazaran arttığı görülmektedir. 1996 yılında Türkiye nin Afrika ile olan ticaret hacmi 3,1 milyar dolar iken 2010 yılında bu rakam 15,6 milyar doların üstüne çıkmıştır. Türkiye nin kıtadaki elçilik sayısı hızla artarken Etiyopya, Senegal ve Sudan da Başbakanlığa bağlı TİKA ofisleri açılmıştır. Türk Hava Yollarının Afrika başkentlerine düzenlediği direkt sefer sayısı ve taşıdığı yolcu sayısında da paralel artışlar yaşanmıştır. Çok sayıda Sivil Toplum Kuruluşu Afrika ülkelerinde projeler gerçekleştirmektedir. Somali de yaşanan açlık felaketine kayıtsız kalmayan Türkiye kamu kurumları ve STK ları ile bölgeye kısa sürede 500 milyon doların üzerinde yardım götürmüştür.

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 2009 yılında 16 milyar dolar seviyesine ulaştığı ve en önemlisi de Türkiye nin Afrika ile dış ticaret dengesinde fazla verdiği görülmektedir. Türkiye-Afrika arasındaki ticaret 2007 yılında Türkiye nin lehine dönmüş uzun bir aradan sonra Türkiye dış ticaret dengesinde fazla vermiştir. 2008 yılında zirveye ulaşan ticaret hacmi 19 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu tarihten sonra yaşanan küresel krizin etkisi ile rakamsal bazda bir miktar düşme yaşanmıştır.

Türkiye nin ekonomik göstergeleri, her geçen gün Afrika da etkinliğini arttıran Çin ve Hindistan gibi küresel güçlerle kıyaslandığında ise görece düşük kalmaktadır. Buna rağmen global vizyonu gittikçe güçlenen Türkiye, Afrika daki varlığını eskiye nazaran daha güçlü hissettirmektedir. Sadece ekonomik faaliyetler değil Afrika da açılan yeni büyükelçilikler, TİKA ofisleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının başarılı çalışmaları da şüphesiz bu etkinin oluşumunda ciddi rol oynamaktadır. Afrika nın önümüz deki dönemde artacak önemi düşünüldüğünde Türkiye nin Afrika da her alanda etkinleşmesi daha da önem kazanmaktadır. Tüm kıtayı kapsayan etkili bir Afrika Açılım vizyonu için Türkiye nin özellikle kıta içindeki Güney Afrika, Nijerya gibi bölgesel güçlerle ikili ilişkilerini geliştirmesi ekonomisi daha hızlı büyüyen Sahra-altı ülkeler ile ikili ilişkiler kurması gerekmektedir.

Sonuç olarak Afrika kıtası uygulanan yapısal uyum politikalarının sonucunda günlük yaşam, ekonominin belirleyiciliğine girmiş ve artık kalkınma bir yana yaşamın sürdürülebilirliği temel amaç, haline gelmiştir. İnsanların aşırı yoksullaşması, açlık ve işsizlik yaşamın normal bir uzantısı olmuştur. Fakat diğer yandan 1 milyarı aşan nüfusu ile büyük bir pazar haline dönüşen kıta aynı zamanda değerli maden, petrol ve diğer hammadde çeşitlerini tedarik edebilen doğal yeraltı zenginliklerine sahiptir. Hâl böyleyken dünya devleri Afrika Kıtası için adeta yarışa girmiş bulunmaktadır ama unutmamak gerekir ki hem tarihle hem de gönül bağlarıyla kıtaya bağlı olan Türkiye, rakiplerine göre çok daha avantajlı durumdadır. Sonuç olarak 1.Wallerstein'in anlamlı vurgusunu burada tekrarlamak gerekiyor. Bizde yaşanan bu bütünsel sürecin bir parçasıyız. Afrika'nın içine düştüğü bu olumsuzluklardan kurtulması, aynı

zamanda dünyanın için düştüğü olumsuzluklardan kurtulması anlamına gelir. Afrika için umutlu bir gelecek, aynı zamanda dünva için umutlu bir gelecektir”.